

श्रीमद् हनुमत्कृत भगवद्गीता भाष्य

५

रा

जोत्वास्मिन्प्रीगणेशयनमः व्रह्माद्याः निर्विनादेवाः कृत्वा तं नाशु वंति यम् अमानयित्वा हेरं वंते नमो भिगणो श्वरम् । व्रह्मादयन्त्र
 सादेनमधिविष्णुं प्रकृत्येते तं प्रणोमि सदा यान्ते शिवाद्यं परमं गुरुम् । अथ सर्वजगदुद्धारप्रयोजनं नरनारायणवतारप्रीकृष्णार्जुन
 संवादरूपेण मोपासनाफलं भूतो मृतसाधनभगवत्तत्त्वज्ञानप्रतिपादकप्रीमङ्गवद्भीता व्याख्याने प्रवृत्तो भगवा
 नंजनीसुनरधिकारिजनं प्रत्युपदिशति सर्वमिति भोजितासोत्वं वेनाशरस्तीकराजहंसः वदन्ना इति छेदः इ
 लाहृषीमधुक्ते सरः ससद्वः तनीरगामी राजहंसः वद्व एतादृशो पिसर गूढरविह्वरासभो गूढप्रासौरः कामः रश्मिकाशे
 नलोचने इत्यभिधानात् ते न वैद्वः सन् अतएव रासभः तस्मिन् दृष्टः तथा चोक्तं वृद्धैः दृष्ट्वाप्यत्यन्तवैरस्यं यः पदार्थेषु दुर्मतिः च

सर्वसंगूढरविह्वरासभो नाशमावेगवतिं शंभं तं वेनाशरस्तीरकराजहंसः श्लोका मृतं सप्तशतेन हृत्तेनम् ।

ध्यातिभावनाभूयो नरो नासौ दिग्दम्भः इति श्रुत्वा गूढोरः काष्ठे लब्ध्वा निरिवात्मा सविद्ब्रह्मज्ञानेन ये केचात्महन्ताना इति श्रुतेः श्री हं
 पूर्ववत् श्रुत्वा गूढे प्रगृह्ये बुध्वा निगुप्तानि इन्द्रियाणि येषां तेषु वा विभक्तधनाभासः विभक्ता इति वृत्ततरणदलोपीतमासः शक्यार्थिना देवा कृत्वा साक्षा
 त्जेश्वराजहं प्रकाशने गूढरः अथैष विदुः श्रुते इति उः आत्मा अथ तत्त्ववत् अतः सप्तशतेन हृत्तेन मरावेगवतिं श्रुते इति मनुष्याः तेषु प्रास मराः
 येनाद्भुतेयस्य कालरूपस्य परमात्मनः सनया सचसौ रविवर्षकाशकस्ते रविसर्वरक्षणने देवां पशुद्वयं नृगाः राजवान् अतस्तस्य शरीरं दस्य जात्यर्थं प्रो
 काशते ते यतामिति शेषः अथ वा भोगूढरविद् गूढेन रेणका मा निर्वर्त्तित्वा ते गूढरविद् बाहुन कान्तकर्मणि द्विपुत्रमगामरावेगवतिं अग्राप्राश्र
 मराप्राश्र मरावेगवतिं मरासंतापे जोजननमराण्योर्वेयांते आवेगामर्त्यास्ते प्रांरधिरविवत्सर्वजडप्रकाशं सर्वसंश्रानि देहशरीकरुयगोवेलसरस्तीरकरा
 गहंसोपि हंसवर्गा गमने सयुक्ताः पिश्रोका मृते विषां भयेन भूराहृषीमधुक्तेन मृतः सप्तशतेन हृत्तेन मरावेगवतिं श्रुते इति मनुष्याः तेषु प्रास मराः

समुद्र

५५

मं

वेत्तासः अत्रवे अल असर इति भोवे प्रसिन् त्वंशोका मन्त्रा आगामरावे गरविं सर्वं शोनासरः सन्नेहो मिमधमः त्वंतीर करजहं सः संसारधर्मी विद्या
 कामकर्मोद्यसंस्पर्ष्टः हंस इव हेमः ईश्वरः तस्याच पतंजलिः क्लेशकर्मविपाकाशये रवरमृष्टः पुरुषविशेषः ईश्वरः इति न्याच तीरकराजहं सोवि
 दाने यस्यासः तस्याद्योः पक्षिते स्फुटिः वासप एतस्मिन्ना सरवाया इत्यादिः उनस्ते गूढरविद्वरासभः गूढरैः कामवायोर्वैद्याः वेदिताः रासभाः तत्स
 दृशाः जीवाः ये न सन्तया अत्रः स्वचा सवस्व रूपधृत सर्वस्थावरजंगम प्रकाशक निरविशय परिपूर्ण नेद परश्रव्य सत्त्वस्वसावि काल्येन भेद इति
 रासायं प्रोका मन्त्रमल भूषण विचारयेति प्रोका मन्त्रेन सर्वसंराग मल निवारय पूर्ण नेद यथा हि भजेति वा कल भूषण यथा
 वारपी क्षितिस्तरणान् २ नागा मरावे गरविं शमंतरा हेमर त्वं सर्वैरसं अवे गरविं शमं प्रोका मन्त्रं हवं नागाः यतो गूढरवि
 दुरासभः गूढरेणस्का माग्निनाये विद्याः तैर्वैरासः कीडा तेन भाति सन्तया तस्मा इति छेदः हे अविस्मृत् पञ्चोका मन्त्रेनैव वेत्तासः संसार
 स्रुद्धं तर वसुधस्वं तीरकराजहं स एव स्रुद्धा नां संसारसागर निमज्जाना नृद्वारायें तीर एव करेय स्य सन्तया सचा सावजहं सप्र परावृत्ति
 तया बोधासे इत्यर्थः २ सर्वैरसं गूढरविद्वरासभः नागामरावे गरविं शमंतरा अंतरा अत्र सन्तरा इति छेदः हे र कामत्रप सर्वैरसं शं प्रोका
 मन्त्रं नागाः कष्टं भूतस्वं गूढरविद्वरासभः गूढर आसौ विज्ञ सचा सौहरश्च गूढरविद्वरः परमात्मा तस्य आसः का सन मासः स्व रूपं
 नेम भाति तस्या मन्त्रा भावभावात्तः तत्सत्ता निरिक्त सत्ता मन्त्र इत्यर्थः अतएव हे अविस्मृत् पञ्चोका मन्त्रेनैव वेत्तासः संसार
 इति स्मरतेः यतस्त्वेत्तासर तीरकराजहं स एव पञ्चोका मन्त्र विचारेण ते वा सवस्व रूपं क्लीभा विव्यतीत्यर्थः १९ नागामरावे गरविं शमंतरा नागा
 मरावे इत्यत्र न नागा मरैरे इति छेदः हे र कामयुक्त त्वात् कामस्वरूपं प्रोका मन्त्रमेतदा मरैर्मरुसदृशं मगहस्मानुज्ये विद्ययस्त्वैः गाः स
 रसं प्रामागर्वि मिमिक्षि यंस्त्वं न नागाः यतस्त्वं गूढरविद्वरासभः गूढर आसौ रविः परमात्मा ते ते तुः दीप्तः २ चोः कर्मणि निपातिता भासः पाकं
 देरा कृतिगणत्वात् परस्त्वे यतो मज्जत का प्रायाज्ञान कल्पित विप्रयत्ना लसत्त्वमतः स्वरूपज्ञानादित्वात् तदा सभः यप्ररेव तथा चोक्तमाह
 द्रुमय नैपुनं च कामानवेतस्य प्रयानरा नां ज्ञानेन राणा मीषको विदोषः ज्ञानेन हीनः इति अतएव सारः आसमेतात्पर्येन भोगार्थं विषयेषु आसरः पुच्छं विषयना
 तः सर्वस्वरहितः सन एवोक्तं संतुष्टमिति रिद मत्तात्कारमस्य त्वत्वं कुतस्तत्कामलोभेन धावतो येंदृशादिशः इति य न स्त्वेतादृशो दृशं ज्ञान स्तद्धिना त स्तो
 स न न स्तद्धिना रे राणो कुर्वित्यर्थः अवे प्रवैके लभैर गो इत्यस्य रूप ११

(The text in this block is extremely faint and largely illegible due to fading or bleed-through from the reverse side. It appears to be a continuation of philosophical discourse.)

3

इति तथा जोजिज्ञासो त्वं ज्ञो काष्ट तमं नरा मरा वे गर विं सर्वं सवी तमं कं एमानंदं वा एतः किं तुर संराग मगः अतः ज्ञो का
म त विचारेण तंग्र हर विद्वर सनः गूढर विद्वरः आसमाऽ धिष्ठा ने युसु सतया ते त्वरूप रा वेति यु नस्त्वं त्रिप कर जहं सः नी
रयने संसार सागर परया द्वे ग मय त्रि तीर सने तीर वार क मृगीति तत्करेति ता क्षी त्वः तीर करः परमात्मा कृत्तो हे तु ना क्षी त्व
ठलो मे सुप्रतिष्ठः यमे वेष च राउने इति श्रुतेः सचा साव जहं स त्वेति परमात्मे वेत्यर्थः १५ जो वेत्ता सरस्ती र कर ज वेला सरसः
स्व भक्तं तीर यत्रियारं ग मय त्रि तथा पुर मात्मा तस्य क मा त नंदः ते नै वरा ज ते त दानं द प्र काशे नै व आने द प्र काश वा न
एतस्यै वानं द स्या न्या मि श्र ता निमात्रा मुष जी वेतीति श्रुतेः न तस्त्वं पुद्गे तथा नाग मरा वे गर विं द्रुं ज व न अगः म इ अ व इ
गर वि मि ति छेदः हे मर ज्ञो काष्ट तमं नरा सर्वं र सं इ गर विं द्रुं कामं काम्य मानं विषयं ग छति र ना कामे न विषये सुग छति वा
इति जीवः न सर विं नागाः अतः ज्ञो काष्ट न म व ज्ञा ज व तेः अ व रण र्व त्व सा वि सि द्ध ता त पु न स्त्वं गूढर विद्वर सनः गूढर वि
द्वः जी वाः तेषां रा सः इन्द्रिय विषया नु भवः तनु ना त्रि त द त स्त्वं तथा प्र काश ते तथा पुर मात्मा पु न हं सः तच्छ्र वण व धारि ता त्म या धा त्म्य हा वेत्यर्थः
जो मर ज्ञो काष्ट तमं नरा सर्वं र सं नागाः ना त्म गः यतः वेत्ता सरस्ती र कर जहं सः संसार सागर तर एहं सर व स मर्थः सा ध न सं पत्ता अत स्ते नै व रा
मि गर वि म व सा हा त्कुरु यु न र्हि हर विद्वरः परमात्मा तस्य आ सः प्र काशः ते न ना त्रि ति तथा ज्ञो काष्ट न वि चारे तु सा वेत्यर्थः १६ सर्वं र सं
गूढर विद्वर स जो र संग्र ह इत्यत्र र संग्र हेति छेदः हे र काम रूप त्व स प्र सा तेन पू रितं स प्र स तेन प्रति पादि त म न्त त म न्त त सा ध न हं म
अत स्ते नै व स न मं नरा संग्र ह र विद्वर स नः संग्र ह रः परमात्मा स चा सो वि द्वा द स प रं ति प्र सि द्धः ते नै व रा स ना ज्ञानं य स्य सः तथा
अतो नाग मरा वे गर विं सर्वं रं जा ता वे क व च नं स र्वी न जी वा नं दान् पुर मात्मी नं दाना सा न ज्ञो क सर्वे वा माने दानं
मे ल नं कुरु ज्ञो क सं द्या ते च ही डो डि त्करणे ना तु दाने ता मा त्म ने य द न नि त्म मि ति सा य ना त्म र से व द म जी वा ज न्य रा
नं वि ना यं त स्त्वं र नी र कर जहं स र व य र छि न सु र व भु क अ तो साने न आ न्ना ने र न रा म न न ११११

इ

स

र

य

य

गृहविद्वत्समो अत्रगृहविद्वत् असमो इति छेदः भोगगृहविद्वत् गृहविद्वत् आलो विद्वत्काश परमात्मा तेन धिमुले तथा
 तत्संबुद्धौ तस्या ईश्वरः सर्वभूतानामिति स्मृतेः त्वं प्रलोक्य मत्तमंतरां सर्वं रसनायाः अतः प्रलोका मन्त्रेनेतज्ज्ञेयं न ज्ञानेन गृहवि
 रचिंमरा मनुष्याः आवेगः स्वतः सत्तारहितः जडाः आत् विस्मोर्वेगो ये वा ते तथा इति वा ते सारं वे स्वाध्यास सर्वजड प्रकाश के पर व
 लज्जसंघा युहि आदेहि तस्या दान तदेवाहमिति निप्रयुः प्रकाशय वाणि ताजस्य ज्ञानेनात्मानं पर ब्रह्मैव जानिहीत्यर्थः अज्ञानेन
 हेतुज्ञानेनादिज्ञेयं तमसि वत्सु काशयेति यावत् तस्या भगवद्बुद्धे न ज्ञानेन तत्तदज्ञानं ये वा ता शि तमात्मनः ते वा मादित्य ब्रह्म
 नं प्रकाशयति तस्मिन् अस्मिन् गतिदि तस्या दाने विवृतिवचनात् यत्तत्स्व वेला सरास्ती रकरज हंस एव जी तयो बोध्य स इति ११
 ओ वेला सरास्ती रकर संसार सागर ती रिवेती रः परमात्मा तत्र करे बलि र्यस्य स तथा भाग धेयः करे बलि र्म स नि नात् ननु ती र
 वदित्त त्वे परिच्छिन्न स्थायति रिति चेन्न संसार धर्मा विद्या ध्य संसृति मात्रस्य विवृति तत्वात् अधिष्ठान सारो पितृ धर्म रं वं
 धात् तत्संबुद्धौ वेला सरास्ती रकर य नि ज्ञाने नि नि का दिकं तस्यै स्वर एव समर्पणं कर्तव्यमिति संबु द्धा सं वः अज द्वा रा वे
 वा तथा च भगवद्बुद्धे न ज्ञाने रो वि यदपुना सि भज्जु हो सि ददासि यत् यत्तत्तपसि को ते य तत्कु ह ध्व म द र्प ण मि ति त्वं प्रलो
 को मत् तमंतरा नागा म रा वै अत्रमरो र इति छेदः ए विस्मो मरो अगाः अं र बिद्व र्णं दं नागाः अतः प्रलोका मन्त्रेनेतज्ज्ञेयं ॥
 दैतमन्त्रा ला त्कारे ए सर्वं हं मे हि के कार लो किके रा ग म द्वा लिय नि वार व इत्यर्थः अर्जु गतो हो पयुं चै रस्य कैः सा व न र
 सख नि वृत्ति मे ~~हं~~ र त्र प्रमा र्ण र से प्य स्य परं दृष्टा नि वृत्त ते इति भगवद्बुद्धे न ज्ञानेन यत्तत्सं गृहविद्वत्समः गृहविद्वत्समो वि
 द्वत्समो स प वं च स्य आत्मा द्वि तीया ल साने स स तथा ननु प्रयं च ज्ञान म द्वि तीया ल साने मि तौ च च न वा ह त मि ति चेन्न तदधि
 द्वा न ज्ञान स्य विवृति तत्वात् तस्या भगवद्बुद्धे न ऊ र्ध्व ल म धः एव ख म ऊ र्ध्व स्य आ हर व्यं छं दा सि स्य प र्ण नि य सं द वे
 द स वे द वि त् ज्ञान स्य विद्वि त्वा नु य य ते रिति र्ज्ञानेन सर्व मि दं वि ज्ञा तं भ व ती ति अव रण च्च अत एव हंसः हं स्य वि धो त
 तत्कार्यं ब्रह्मा का ए यं दृ ज्ञा वा रु णः पर ब्रह्मैव ति १३ नैवल बल्यते उ प द र्श्य ते वे लः वे ल उ प दे रो इति स्मर णात् तत्संबु